

СОЦІАЛЬНА ПСИХОЛОГІЯ

УДК 159.942

Вагабова А. О.

ПСИХОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ КАТЕГОРІЇ ПЕРЕЖИВАННЯ У ЗАРУБІЖНІЙ ТА ВІТЧИЗНЯНІЙ ПСИХОЛОГІЇ

Вагабова А. О. Психологічний аналіз категорії переживання у зарубіжній та вітчизняній психології.

У статті подано теоретичний огляд наукових досягнень вітчизняних та зарубіжних психологів щодо вивчення феномену переживання. Проаналізовано психологічний зміст поняття «переживання» та основних труднощів його дослідження. Розглянуто компоненти, характеристики та місце переживання в структурі свідомості особистості в різних теоретико-методологічних підходах. Розкрито трансформацію інтерпретації категорії переживання завдяки аналізу розвитку психологічної науки. Визначено власне розуміння проблеми переживання та його значення в життєдіяльності особистості. Виокремлено перспективи подальшого дослідження феномену переживання.

Ключові слова: переживання, свідомість, рефлексія, діяльність, цілісність, суб'єктивний досвід, подія, криза, внутрішній світ особистості, саморозвиток.

Вагабова А. О. Психологический анализ категории переживания в зарубежной и отечественной психологии. В статье представлен теоретический обзор научных достижений отечественных и зарубежных психологов по изучению феномена переживания. Проанализировано психологическое содержание понятия «переживание» и основные трудности его исследования. Рассмотрены компоненты, характеристики и место переживания в структуре сознания личности в различных теоретико-методологических подходах. Раскрыта трансформация интерпретации категории переживания благодаря анализу развития психологической науки. Определены понимание проблемы переживания и его значение в жизнедеятельности личности. Выделены перспективы дальнейшего исследования феномена переживания.

Ключевые слова: переживание, сознание, рефлексия, деятельность, целостность, субъективный опыт, событие, кризис, внутренний мир личности, саморазвитие.

Постановка проблеми. Останнім часом вивчення проблеми переживання є однією з найбільш популярних серед психологічних досліджень сучасності. Адже переживання є тим феноменом, який безпосередньо супроводжує значущі події психічного життя людини. Інтенсивні та не завжди передбачувані зміни способу життя певним чином трансформують зміст переживання та його впливи на особливості внутрішнього світу особистості. Переживання є однією з головних функціональних структур внутрішнього світу, яка за взаємодії з рефлексією оформлює та перебудовує системи цінностей, думок, відносин й створює можливість різним психічним явищам набувати особистісного сенсу.

Саме неоднозначність та складність категорії дає змогу переживанню бути найбагатішим феноменом, завдяки чому жоден напрямок психології не залишає без уваги цю проблему. Дослідження переживання в контексті вивчення механізмів функціонування психіки, станів, емоцій, криз, специфічної форми діяльності, взаємодії з іншими структурними елементами свідомості тощо, використання наукових знань з даної проблеми в практичній діяльності психолога, а також відсутність єдиної загальноєдиної теорії, робить тему переживання дуже актуальною та такою, що підлягає подальшому розгляду.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Переживання, як психологічна категорія, має широкий спектр особливостей виникнення, формування та функціонування в життєдіяльності особистості. Саме тому кожен дослідник цього феномену стикається з різноманітними аспектами його вивчення.

Так, вивчення переживання як вираження внутрішнього світу (С.Д. Максименко [11]), виокремлення психологічних механізмів структурування переживання, а саме: цілепокладання, створення та застосування психологічних засобів та переживання (М.В. Папуча [13]), особливості єдності переживання з рефлексією, функцією якого є «переробка» враження та вбудовування їх у структури свідомості (Л.Р. Фахрутдінова [19]), психологічний аналіз структурних компонентів переживання (Л.А. Варава [5]), дослідження рефлексивного механізму переживання, який розгортається в зверненні активності людини на переоформлення значимих ціннісно-сміслових утворень (Н.О. Дєєва [8]), визначення переживання як особливої діяльності щодо розбудови психологічного світу задля підвищення осмисленості життя (Ф.Є. Василюк [6]) є тими теоретико-методологічними позиціями науковців, які становлять основу нашого власного розуміння досліджуваної проблеми.

Мета статті: здійснити аналіз психологічних підходів до вивчення феномену переживання у зарубіжних та вітчизняних дослідженнях.

Виклад основного матеріалу і результатів дослідження. Дослідження категорії переживання мають певну історію в зарубіжній та вітчизняній психологічній науці, вивчення якої сприяє розширенню наукового розуміння щодо механізмів, властивостей та функцій цього феномену.

У зарубіжній психології категорія переживання вивчається вченими за різними психологічними напрямками. Початок розробки проблеми переживання відводиться німецькому філософу Вільгельму Дільтею. Вчений розглядав переживання як інструмент осягнення внутрішнього світу та визначав його як відображення найбільш значущих подій у житті людини. Але він зауважує, що проблему переживання необхідно аналізувати не за допомогою методів пояснювальної психології, а за допомогою психології описової. Саме завдяки такому засобу пізнання (опису) у нас з'являється можливість здобувати всю цінність духовного життя [9].

Найбільше дослідження феномену переживання в зарубіжній психології представлені в працях психоаналітичного, екзистенційного та гуманістичного напрямів. З. Фрейд підкреслював певний взаємозв'язок між формуванням ранніх дитячих переживань та їх впливів на особливості переживань в дорослому віці. Саме дитячим переживанням (протягом перших п'яти років) вчений надає головне значення, бо саме вони здатні сформуванню підвищену чутливість до різних можливих травматичних ситуацій, а відтак стати основою для розвитку неврозу. Отже, З. Фрейд розглядає переживання як причину психічної травми, розладів особистості. Він зауважував на наявності механізмів психологічного захисту для усунення найбільш неприємних та травмуючих переживань [21].

У контексті власної індивідуальної психології А. Адлер неодноразово вказує на єдність та цілісність особистості. Саме цілісність особистості як психологічна функціонуюча структура здатна тенденційно забарвити переживання людини та вбудувати їх до життєвого плану. Вчений зауважував про здатності переживань, які виникли через болісні, непережиті події, поставати основою для розвитку комплексів та різних невротичних захворювань людини [1].

К. Юнг визначає переживання як нерозривну єдність почуття та розуміння. Він визначав архетипи як комплекси переживань, що є складовими життя людини та впливають на неї як доля. Зауважував також про особливості впливу пізнання на протікання процесу переживання. Саме пізнання, на думку К. Юнга, є досить шкідливою та небезпечною силою, яка руйнує безпосередність переживання. Щойно людина намагається пізнати переживання, воно починає трансформуватися та стає іншим. Найбільшу увагу автор приділяв релігійним переживанням як найбільш внутрішнім процесам, які відображають рівень глибини особистості [24].

К. Хорні під час вивчення глибинного впливу ранніх переживань на особистість відзначала, що вони є такими впливовими не завдяки виникненню фіксацій, а саме тому, що формують наше ставлення до світу. Дитячі переживання вчена детально співвідносить з певною стратегією особистості.

Представники гуманістичного та екзистенційного напрямів під час вивчення переживання особливо акцентують увагу на переживанні власного «Я». Так К. Роджерс головним критерієм повноцінності та психологічного здоров'я людини виділяє здатність прийняття себе з усіма своїми переживаннями та досвідом. Вчений відзначає, що у людини виникає загроза, коли вона усвідомлює невідповідність між образом «Я» та певним аспектом активного переживання. У цьому випадку може виникати тривога та особистісні розлади, які є сигналом дезорганізації власного «Я» [14].

А. Маслоу використовував в своїх працях поняття «пікових» (вершинних, містичних) переживань. Їх автор розуміє як переживання, що пов'язані з раптовими відчуттями інтенсивного щастя, повноти існування. А. Маслоу подібні переживання вважає важливою складовою самоактуалізації людини та підкреслює, що саме люди, які більшою мірою реалізують свій потенціал, здатні відчувати пікові переживання частіше за інших людей. Вчений зазначає, що такі переживання здатні змінити світосприйняття людини [12].

В. Франкл стверджує, що найвищий смисл кожного даного моменту людського існування визначається саме інтенсивністю її переживань, завдяки ним людина здатна збагатити саму себе. Вчений, звертаючись до аналізу свідомості людини, виділяє три типи цінностей: цінності творчості, цінності переживання й цінності ставлення. Ці цінності відображають три основні шляхи, завдяки яким людина може знайти сенс життя [20].

Вивчення проблеми переживання у вітчизняній психології має свої відмінності, унаслідок чого дослідження будується відповідно до особливостей методологічної позиції. Так, проблема переживання розглядається деякими дослідниками як ставлення суб'єкта до ситуації у формі емоційного відображення. В антропологічній психології Б.Г. Ананьєва людина представлена як цілісність, що поєднує в собі природну істоту (індивід), учасника громадського життя (особистість),

суб'єкта різних видів діяльності та носія внутрішнього світу. Одним із ключових понять в концепції автора є термін «індивідуальність», яка позначається як «внутрішній світ» людини. Категорія переживання входить до структури внутрішнього світу та є виявом активного ставлення до світу. Під час сприймання та розмірковування, уявлення й запам'ятовування, людська особистість переживає світ та свої дії в ньому [2].

В.І. Слободчиков під час аналізу внутрішнього життя людини зазначає, що головними складовими його є емоції та почуття. Саме переживання емоцій та почуттів дає можливість людині бути впевненою щодо достовірності й наявності внутрішнього світу. Безпосередньо-чуттєві переживання відображають значущість явищ та ситуацій, що впливають на суб'єкт [17].

Б.М. Теплов під час вивчення музичних здібностей звертається до музичних переживань, які відчуває людина при сприйнятті або виконанні музичного твору. Музичні здібності визначає як фактор досягнення розвитку культури особистості, який проявляється в її естетичних переживаннях. Осягаючи смисли, цінності культури людина збагачує своє духовне життя, свій внутрішній світ [18].

Переживання як базову категорію психології досліджували представники діяльнісного підходу. Так, Л.С. Виготський є тим представником вітчизняної психології, який першим звернувся до проблеми переживання. Переживання він розуміє як одиницю вивчення особистості та середовища. Під час аналізу впливу середовища та особливостей особистості підкреслював, що переживання є єдністю цих двох аспектів, яка сприяє особистісному розвитку [7].

О.М. Леонт'єв в своїх працях стверджує про первинність діяльності й вторинність переживання. О.М. Леонт'єв підкреслює, що переживання виступає в кожному конкретному акті людської діяльності, але воно не є ні самою цією діяльністю, ні її причиною, так як є саме наслідком. Те, як суб'єкт переживає щось, визначається змістом його діяльності (що суб'єкт робить відносно цього предмета), яке відображає ставлення суб'єкта до цього предмета [10].

С.Л. Рубінштейн розглядає свідомість як єдність переживання та знання індивіда. Він визначає, що у переживанні на перший план виступає не сам по собі предметний зміст того, що в ньому відображається, пізнається, а його значення в житті індивіда. Отже, переживання – первинна категорія, яка визначається особистісним контекстом (суб'єктивний початок), а знання – категорія предметна (об'єктивний початок). Для того щоб будь-яке психічне явище стало для людини переживанням, необхідно, щоб це явище увійшло як визначальний момент в індивідуальну історію певної особистості, зіграло в її житті якусь особистісно значущу роль. Тобто, за визначенням С.Л. Рубінштейна, переживання – це психічне явище, яке стало подією внутрішнього життя особистості [15].

Л.І. Божович розглядає переживання як засіб орієнтації людини в її взаєминах з навколишнім середовищем, що відображає в особливій емоційній формі ступінь задоволеності її потреб. Вона акцентує увагу на декількох характерних переживаннях особливостях. Коли переживання виникає та утворює складну систему почуттів, афектів, настроїв, то в нього може з'явитися властивість набуття для людини самостійної цінності та здатності самому стати предметом її потреби (наприклад, потреба в любові). На підставі переживання, яке стало для людини цінним, виникає прагнення до того, щоб знову його переживати [3].

Ф.Є. Василюк трактує переживання як особливий тип діяльнісних процесів. Специфіка цієї діяльності визначається, перш за все, особливостями життєвих ситуацій, які зумовлюють необхідність переживання суб'єктом таких переживань. У працях Ф.Є. Василюка ці ситуації позначаються як критичні, тобто як ситуації неможливості реалізувати внутрішні необхідності свого життя. Саме в рамках описаної проблеми перед людиною постає завдання здобуття осмислення, а точніше створення сенсу. Створення сенсу визначає переживання як продуктивний особливий тип діяльнісних процесів, продуктом якого є сенс (усвідомленість). Отже, переживання розуміється вченим як особлива діяльність щодо розбудови психологічного світу, метою якої є підвищення осмислення життя [6].

Під час вивчення розуміння Ф.Є. Василюком категорії переживання в рамках теорії діяльності, ми маємо змогу спостерігати, що аналіз переживання здійснюється в контексті критичних ситуацій [6]. О.Є. Хухлаєв також розглядає переживання як особливу діяльність, роботу з перебудови психологічного світу, спрямовану на встановлення змістовної відповідності між свідомістю та буттям. Зауважує, що метою дій людини стає перш за все «здобич» сенсу, а не досягнення предметно-практичного результату [22].

Учений найбільше акцентує увагу на культурно-історичному аналізі походження формальних особливостей переживання. Автор виділяє два стилі відображення людиною взаємозв'язку свідомості та буття, й позначає їх як формотворчі структури для діяльності переживання. Науковий (каузальний) спосіб пізнання світу відповідає дискурсивній формі переживання (проектованій, причинно-наслідковій організованості смислового поля). Спосіб осмислення дійсності, властивий первісному

суспільству, відповідає міфологічній формі переживання (встановлення семантичної тотожності, основним завданням якої є міфотворчість). О.С. Хухлаєв при проведенні аналізу переживання травм, визначає переживання як «завдання на смисл». Отже, у людини є можливість використання тієї чи іншої форми переживання, як двох різних підходів до вирішення завдання на сенс [22].

А.С. Шаров розглядає переживання за умов вивчення життєвої кризи. Автор підкреслює, що будь-яка криза має рефлексивну природу, адже для того, щоб кризи позбутися, людині необхідна спрямованість на себе. Тому криза є неможливістю зібрати та завершити себе в межах свого «Я» з позиції майбутньої життєдіяльності. А.С. Шаров вважає, що саме завдяки категорії міфу, як регуляторного центру, який збирає та пов'язує в певну цілісність ментальний простір внутрішнього світу, людина знаходить та визначає своє «Я». Учений стверджує, що саме переживання є психологічним механізмом, який орієнтований на проектування та оформлення міфу життя в обставинах, що змінилися, а також спрямований до його справжньої самості [23].

О.П. Саннікова під час дослідження психологічної кризи розглядає осіб, які розрізняються за емоційністю, яка впливає на особливості переживання. Отже, різні люди по-різному та різною мірою переживають кризу. В якості індивідуальної відмінності визначає емоційність як стійку схильність до переживань емоцій певної якості (знаку та модальності). Автором аналізується переживання кризи особистістю, у якій домінує емоція певного патерну (радість, гнів, страх чи печаль). Залежно від приналежності до одного з емоційних типів виявляється стійке ставлення до предметів та явищ навколишньої дійсності. Дії навколишньої дійсності «заломлюються» емоційністю, що вводить в їх розуміння певний суб'єктивний сенс. О.П. Саннікова відзначає, що подолання кризи можливе тільки як результат специфічної діяльності – переживання, спрямованої на адаптацію до кризової ситуації, до умов існування, що змінилися [16].

Під час вивчення проблеми переживання ми маємо змогу аналізувати дослідження вітчизняних вчених, які розглядають безпосередній зв'язок даної категорії з несвідомою сферою психіки. Так, Т.С. Яценко та Л.Л. Бондаревська стверджують, що головну роль у формуванні несвідомої сфери психіки відіграють інфантильно-значущі переживання, пов'язані перш за все з взаємовідносинами зі значущими людьми. Переживання набуває значущості незалежно від валентності. У разі позитивної валентності підсилюється прагнення до повтору переживання. Негативна валентність переживань найчастіше пов'язана із травмуючими подіями раннього періоду розвитку. Тому на думку авторів переживання набуває драматичного характеру не внаслідок кількості повторюваності, а через значимість події для суб'єкта. За дії захисних механізмів переживання зберігають свій емотивний заряд і несвідомо впливають на життєдіяльність та поведінку суб'єкта, що заважає контакту людини з реальністю та здатністю до рефлексії [4].

Під час вивчення феномену переживання в різних наукових концепціях, ми зауважимо на кількох теоретико-методологічних позиціях, які є найбільш близькими до нашого власного розуміння даної проблеми. Так відомий український психолог С.Д. Максименко під час розгляду структури особистості як першої одиниці виділяє внутрішній світ людини [11]. Однією з його основних характеристик визначається здатність до вираження, як головної лінії розвитку особистості. Автор генетико-психологічної теорії особистості розглядає переживання як вираз внутрішнього світу та його невід'ємний компонент [11].

Під переживанням С.Д. Максименко розуміє певну здатність перенесення якоїсь події, відчуття, предмета, що оточують людину в стані живого сприйняття, ставлення, а тому підкреслює презентацію переживання собі та іншим людям в знаковій формі. Автор пропонує створити умови вияву творчої активності людини та її вираження – втілення з аналізом змісту переживання завдяки продуктам та процесам творчого вираження. С.Д. Максименко вважає таку спробу певною експериментальною моделлю психологічного дослідження особистісних переживань [11].

М.В. Папуча за умов вивчення внутрішнього світу особистості підкреслює основні психологічні механізми його структурування, а саме: цілепокладання, створення і застосування психологічних засобів та переживання. Переживання розглядається автором як основний механізм, який відповідає за переведення враження в «своє живе» (створення структури). Переживання як багатомірний процес спрямований на контакт з «Я» та відшукання сенсу того, що переживається. Функціонування переживання можливе лише в умовах діалогу (внутрішнього або зовнішнього). Це твердження дає можливість спостерігати повну наукову відповідність ідей вченого з ідеєю структурування внутрішнього світу М.М. Бахтіна. Саме тому М.В. Папучею використовується поняття нарративу, яке визначається як винесене назовні переживання події, випадку (різного знаку, але такого, що хвилює, бо є поки що чужорідним тілом). Цей засіб створює можливість звикання до певного предмета чужорідності та надає власної семантики із подальшим входженням до досвіду та цінностей

особистості. Отже, переживання дає змогу значуще «чужорідне» робити своїм, тобто структурою внутрішнього світу. А діалог є засобом до народжування нових значень та сенсів, що є необхідним для оформлення переживання [13].

Ще одним дослідником проблеми переживання є російський психолог Л.Р. Фахрутдінова, яка в своєму дослідженні спирається на уявлення С.Л. Рубінштейна та Л.С. Виготського щодо первинності переживання, розгляду його як основного елемента свідомості. Переживання як елемент свідомості включений у внутрішньо-системні взаємодії з іншими складовими свідомості: рефлексією, буттєвим та духовним рівнями свідомості. Учена стверджує, що переживання – особливе явище свідомості, субстанціональності суб'єкта, що утворює єдність з рефлексією, функцією якого є «переробка» враження та вбудовування їх у структури свідомості. Це визначення розкривається через відносини поняття переживання з іншими поняттями, на які спирається концепція автора [19].

Найбільш близьким поняттям до категорії переживання є поняття суб'єкта. Переживання включено в структуру суб'єкта як його основний зміст, носій, в який вбудовані інші складові суб'єктивного світу: почуття, думки тощо. Взаємовідносини переживання та рефлексії авторка представляє в виникненні нових смислів, значень, інсайтів, зміненого ставлення до чого-небудь, перебудови системи світогляду, що створює здатність свідомості до саморозвитку [19].

Л.Р. Фахрутдінова підкреслює, що взаємодія переживання та рефлексії здійснюється через актуалізацію враження, представленого як пусковий механізм, матеріал для переживання. Потреба у нових враженнях, яка ніколи не насичується, пов'язана з духовними потребами людини. Таким чином, у результаті переробки враження здійснюється розвиток духовних структур суб'єкта. Однак, вчена звертає увагу, що процес саморозвитку свідомості ускладнюється, пригнічується актуалізацією егозахисних механізмів, які спотворюють когнітивні й емоційні складові образу реальної ситуації з метою зменшення емоційної напруги. Іншим поняттям цієї концепції є тілесність, яка є основою переживання, що виражається в тілесному самовідчутті суб'єкта [19].

Отже, авторкою виявлена певна послідовність процесу взаємодій переживання з іншими структурами психіки, яка прояснює особливості саморозвитку свідомості. Пусковим механізмом є враження, що залишає слід, здатний виражатися в тілі суб'єкта. Наступним етапом є включення рефлексивних процесів, які в єдності з переживанням переробляють враження. На підставі цього відбуваються кількісні та якісні зміни структури свідомості людини. Завдяки саморозвитку свідомості підвищується ступінь складності всього суб'єктивного світу, розвиток суб'єктивно-особистісних характеристик [19].

На думку Л.А. Варава, переживання є важким об'єктом емпіричного дослідження. Саме визначення компонентів переживання сприяє науковому пошуку критеріїв дослідження цього феномену. Авторка розуміє переживання як психологічні репрезентації внутрішнього світу. Вивчення особливостей біполярних переживань самотності та щастя дало їй змогу визначити структурні компоненти переживання. Першим компонентом визначена емоційна модальність, яка за своїм суб'єктивним забарвленням має здатність до формування як глибоко травмуючих страждань, так й високих форм радості та щастя. Переживання людини не залишаються однаковими, а поступово змінюються. Отже, тривалість переживання є наступним компонентом. Із тривалістю пов'язана інтенсивність, як ступінь прояву переживання. Це дає основу для функціонування регуляторного аспекту переживання, який відповідає за його спрямованість [5].

Л.А. Варава виокремлює ще одну особливість феномену та зауважує, що переживання може бути різним залежно від того, який зміст у ньому актуалізується. Переживання може бути смислоутворювальним або потребово-прагматичним, конструктивним або деструктивним, адекватним або невротичним, зрілим або інфантильним. Отже, за такого підходу переживання – це завжди активна робота щодо формування нових структур внутрішнього світу. За відсутності активності та зміни внутрішнього світу можна говорити лише про вираження емоцій [5].

Н.О. Дєєва досліджує рефлексивний механізм переживання як психологічний механізм, який розгортається в зверненні активності людини на переоформлення значущих ціннісно-сміслових утворень з метою організації життєдіяльності та взаємодії з навколишнім світом. Вона визначає взаємозв'язок між пропрацьованістю внутрішнього світу, усвідомлення значущості та ступеня прожитої події й подальші особливості реалізації життєвих планів людини, відносини із зовнішнім світом тощо. Під час використання інтерв'ю як якісного дослідницького методу, який дає змогу проникнути в смисловий зміст внутрішнього світу з метою вивчення психологічних механізмів, Н.О. Дєєва виділила три види рефлексивних механізмів переживання [8].

Так, за умови ситуативно-фрагментарного механізму зміни ціннісно-сміислової сфери стосуються, головним чином, мотивів діяльності. Під час діяльнісно-узгоджувального механізму

актуалізуються процеси осмислення, що супроводжується яскравим афективним забарвленням переживання та глибокими перебудовами змісту ціннісно-сислової сфери. Узагальнено-проектувальний механізм сприяє змінам найбільш важливих цінностей, де переживання виводить на широкі контексти осмислення дійсності, обґрунтування причин події та прогнозування подальшого життя. Відтак, вчена підкреслює, що розуміння рефлексивних механізмів переживання зумовлює можливість направляти людину на їх усвідомлення та формування задля продуктивного здійснення життєдіяльності [8].

Висновки. Проведений аналіз різноманіття підходів до вивчення феномену переживання дає нам змогу відзначити, що воно є особливою діяльністю свідомості, яка завдяки продуктивній взаємодії із рефлексивною здатністю людини сприяє перетворенню внутрішнього світу шляхом психічної трансформації особистісно значущих подій. Саме такі особливості функціонування феномену переживання призводять до саморозвитку особистості, що знаходить своє вираження в продуктивній організації життєдіяльності та взаємовідносинах із навколишнім світом.

Тож ми маємо можливість відзначити такі аспекти досліджень даного феномену: 1) аналіз переживання як ставлення особистості до певної ситуації з вираженими емоційними проявами; 2) дослідження переживання як одного із структурних елементів свідомості; 3) визначення переживання як особливого виду діяльності, результатом якого є зміна внутрішнього світу людини; 4) важливість вивчення переживання в контексті кризової ситуації особистості.

Перспективами подальшого дослідження феномену переживання є необхідність змістовного наповнення проблеми переживання, його структури, функцій, особливостей розвитку, емоційних проявів, взаємодії з іншими психічними категоріями тощо.

Список використаних джерел

1. Адлер А. Практика и теория индивидуальной психологии. Москва, 2007. 232 с.
2. Ананьев Б.Г. Человек как предмет познания ; 3-е изд. Санкт-Петербург : Питер, 2001. 288 с.
3. Божович Л.И. Проблемы формирования личности / под ред. Д.И. Фельдштейна. Москва : Изд-во «Институт практической психологии», Воронеж : НПО «МОДЭК» (2-е изд.), 1997. 352 с.
4. Бондаревська Л.Л., Стасько О.Г. Значущі переживання та умовні цінності суб'єкта у контексті психодинамічної теорії цінності особистості. Київ : Вид-во НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2014. С. 27–31.
5. Варава Л.А. Аналіз проблеми категорії «переживання» і компоненти дослідження. Маріуполь : Вид-во МГУ, 2016. С. 48–55.
6. Василюк Ф.Е. Психология переживания. Москва : Изд-во Московского университета, 1984. 200 с.
7. Выготский Л.С. Собрание сочинений : В 6-ти т. Т. 4. Детская психология / под ред. Д.Б. Эльконина. Москва : Педагогика, 1984. 432 с.
8. Деева Н.А. Рефлексивные механизмы переживания: роль в жизнедеятельности человека и методика исследования. *Общество и право: Актуальные вопросы психологии и педагогики*. Краснодар, 2015, № 1 (51). С. 275–280.
9. Дильтей В. Описательная психология [пер. Е. Зайцевой]. Санкт-Петербург : Алетейя, 1996. 160 с.
10. Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность. Москва : Смысл ; Академия, 2004. 352 с.
11. Максименко С.Д., Максименко К.С., Папуча М.В. Психология личности : підручник. Київ : ТОВ «КММ», 2007. 296 с.
12. Маслоу А. Мотивация и личность. Санкт-Петербург : Питер, 2007. 352 с.
13. Папуча М.В. Внутрішній світ людини та його становлення : монографія. Ніжин : Видавець Лисенко М.М., 2011. 655 с.
14. Роджерс К. Взгляд на психотерапию. Становление человека. Москва : Прогресс, 1998. 489 с.
15. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии. Санкт-Петербург : Питер, 2008. 713 с.
16. Саннікова О.П. Переживання кризи: диференціально-психологічний аналіз. *Наука і освіта*. 2015. №10. С. 16–22.
17. Слободчиков В.И., Исаев Е.И. Основы психологической антропологии. Психология человека: Введение в психологию субъективности : учебное пособие для вузов. Москва : Школа-Пресс, 1995. 384 с.
18. Теплов Б.М. Психология музыкальных способностей : монография. Москва, 1947. 355 с.
19. Фахрутдинова Л.Р. Психология переживания человека. Казань : Изд-во КГУ, 2008. 676 с.
20. Франкл В. Человек в поисках смысла. Москва, 1998. 368 с.
21. Фрейд З. Введение в психоанализ. Лекции. Санкт-Петербург : Питер, 2007. 384 с.
22. Хухлаев О.Е. Обычная работа в необычных условиях: психологическое консультирование, осложненное травматическим стрессом. Москва : МГППУ, 2006. 128 с.
23. Шаров А.С. Жизненные кризисы в развитии личности : учебное пособие для студентов, аспирантов и практических работников в области психологии. Омск : Издательство ОмГТУ, 2005. 166 с.
24. Юнг К.Г. Аналитическая психология: ее теория и практика, тевистонские лекции. Исследование процесса индивидуальности. Москва : Рефл-бук, 1998. 295 с.

Spysok vykorystanykh dzherel

1. Adler A. Praktika i teorija individual'noj psihologii. Moskva, 2007. 232 s.
2. Anan'ev B.G. Chelovek kak predmet poznaniya ; 3-e izd. Sankt-Peterburg : Piter, 2001. 288 s.
3. Bozhovich L.I. Problemy formirovaniya lichnosti / pod red. D.I. Fel'dshvejna. Moskva : Izd-vo «Institut prakticheskoy psihologii», Voronezh : NPO «MODJeK» (2-e izd.), 1997. 352 s.
4. Bondarevska L.L., Stasko O.H. Znachushchi perezhivannia ta umovni tsinnosti subiekta u konteksti psikhodynamichnoi teorii tsinnosti osobystosti. Kyiv : Vyd-vo NPU im. M.P. Drahomanova, 2014. S. 27–31.
5. Varava L.A. Analiz problemy katehorii «perezhivannia» i komponenty doslidzhennia. Mariupol : Vyd-vo MHU, 2016. S. 48–55.
6. Vasiljuk F.E. Psihologija perezhivaniya. Moskva : Izd-vo Moskovskogo universiteta, 1984. 200 s.
7. Vygotskij L.S. Sobranie sochinenij : V 6-ti t. T. 4. Detskaja psihologija / pod red. D.B. Jel'konina. Moskva : Pedagogika, 1984. 432 s.
8. Deeva N.A. Refleksivnye mehanizmy perezhivaniya: rol' v zhiznedejatel'nosti cheloveka i metodika issledovaniya. *Obshhestvo i pravo: Aktual'nye voprosy psihologii i pedagogiki*. Krasnodar, 2015, № 1 (51). S. 275–280.
9. Dil'tej V. Opisatel'naja psihologija [per. E. Zajcevoj]. Sankt-Peterburg : Aletejja, 1996. 160 s.
10. Leont'ev A.N. Dejatel'nost'. Soznanie. Lichnost'. Moskva : Smysl ; Akademiya, 2004. 352 s.
11. Maksymenko S.D., Maksymenko K.S., Papucha M.V. Psykholohiia osobystosti : pidruchnyk. Kyiv : TOV «KMM», 2007. 296 s.
12. Maslou A. Motivacija i lichnost'. Sankt-Peterburg : Piter, 2007. 352 s.
13. Papucha M.V. Vnutrishnii svit liudyny ta yoho stanovlennia : monohrafiia. Nizhyn : Vydavets Lysenko M.M., 2011. 655 s.
14. Rodzhers K. Vzgljad na psihoterapiju. Stanovlenie cheloveka. Moskva : Progress, 1998. 489 s.
15. Rubinshtejn S.L. Osnovy obshhej psihologii. Sankt-Peterburg : Piter, 2008. 713 s.
16. Sannikova O.P. Perezhivannia kryzy: dyferentsialno-psikhologichnyi analiz. *Nauka i osvita*. 2015. №10. S. 16–22.
17. Slobodchikov V.I., Isaev E.I. Osnovy psihologicheskoy antropologii. Psihologija cheloveka: Vvedenie v psihologiju subjektivnosti : uchebnoe posobie dlja vuzov. Moskva : Shkola-Press, 1995. 384 s.
18. Teplov B.M. Psihologija muzykal'nyh sposobnostej : monografija. Moskva, 1947. 355 s.
19. Fahrutdinova L.R. Psihologija perezhivaniya cheloveka. Kazan' : Izd-vo KGU, 2008. 676 s.
20. Frankl V. Chelovek v poiskah smysla. Moskva, 1998. 368 s.
21. Frejd Z. Vvedenie v psihoanaliz. Lekcii. Sankt-Peterburg : Piter, 2007. 384 s.
22. Huhlaev O.E. Obychnaja rabota v neobychnyh uslovijah: psihologicheskoe konsul'tirovanie, oslozhnennoe travmaticheskim stressom. Moskva : MGPPU, 2006. 128 s.
23. Sharov A.S. Zhiznennye krizisy v razvitii lichnosti : uchebnoe posobie dlja studentov, aspirantov i prakticheskikh rabotnikov v oblasti psihologii. Omsk : Izdatel'stvo OmGTU, 2005. 166 s.
24. Jung K.G. Analiticheskaja psihologija: ee teorija i praktika, tevistonkie lekcii. Issledovanie processa individual'nosti. Moskva : Refl-buk, 1998. 295 s.

Vagabova, A. O. Psychological analysis of the category of experience in foreign and Ukrainian psychology.

The article analyzes understanding of the phenomenon of experience by Ukrainian and foreign psychologists. The problem of experience is a complex research task in psychological science, which doesn't have a single generally accepted theory.

The author discusses the content of the concept of experience and the main challenges faced by researchers in studying it, describes the components, characteristics and place of experience in the structure of personal consciousness in different theoretical and methodological approaches, as well as presents her own understanding of the problem of experience and its role in the life of the individual. To the author's mind, experience is one of the main functional structures of the inner world, which, when interacting with reflection, shapes and restructures personal systems of values, thoughts and relationships and allows various mental phenomena to acquire personal meanings. After all, experience is a phenomenon that directly accompanies significant events in the mental life of man.

The complexity and versatility of the phenomenon of experience stirs up great interest among the representatives of various scientific schools of psychology. Thus, the study of experience is carried out in the context of studying the mechanisms of functioning of the psyche, mental states, emotions, crises, specific activities, interactions with other structural elements of consciousness, etc. This allows using scientific knowledge on this issue in psychologists' everyday practice.

Future studies on the phenomenon of experience may focus on the content of the experience, its structure, functions, development, emotional manifestations, and interaction with other mental categories, etc.

Key words: experience, consciousness, reflection, activity, integrity, subjective experience, event, crisis, inner world of personality, self-development.

Відомості про автора

Вагабова Анастасія Олегівна, асистент кафедри практичної психології Маріупольського державного університету, м. Маріуполь, Україна.

Vagabova, Anastasia Olegivna, assistant lecturer of Practical Psychology Chair, Mariupol state university, Mariupol, Ukraine.

E-mail: Anastasyaolegovna2311@gmail.com

**Інститут психології імені Г.С. Костюка
НАПН України**

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПСИХОЛОГІЇ

**Збірник наукових праць Інституту психології
імені Г.С. Костюка НАПН України**

Том I

**ОРГАНІЗАЦІЙНА ПСИХОЛОГІЯ
ЕКОНОМІЧНА ПСИХОЛОГІЯ
СОЦІАЛЬНА ПСИХОЛОГІЯ**

Випуск 57

Київ – 2020

Актуальні проблеми психології : зб. наук. праць Ін-ту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. 2020. Том I : Організаційна психологія. Економічна психологія. Соціальна психологія. Вип. 57. 100 с.

Головний редактор:

дійсний член НАПН України, доктор психол. наук, професор
С.Д. Максименко

Заступник головного редактора: дійсний член НАПН України, доктор психол. наук, професор **Н.В. Чепелева**.

Відповідальні секретарі: канд. психол. наук, ст. н. с. **Н.В. Слободяник** (друкована версія), канд. психол. наук, ст. н. с. **О.Л. Вернік** (електронна версія).

Редакційна колегія:

Моляко В.О., дійсний член НАПН України, доктор психол. наук, професор; **Карамушка Л.М.**, дійсний член НАПН України, доктор психол. наук, професор; **Смульсон М.Л.**, дійсний член НАПН України, доктор психол. наук, професор; **Кокун О.М.**, член-кореспондент НАПН України, доктор психол. наук, професор; **Піроженко Т.О.**, член-кореспондент НАПН України, доктор психол. наук, професор; **Максимова Н.Ю.**, доктор психол. наук, професор; **Москаленко В.В.**, доктор філос. наук, професор; **Швалб Ю.М.**, доктор психол. наук, професор; **Музика О.Л.**, канд. психол. наук, професор; **Кісарчук З.Г.**, канд. психол. наук, ст. н. с.; **Терещук А.Д.**, канд. психол. наук, ст. н. с.

Члени міжнародної редакційної колегії:

Антон Фабіан, професор, доктор габілітований, завідувач кафедри соціальної роботи, Університет Павла Йозефа Шафарика в Кошицях (Словаччина); **Марек Палюх**, професор надзвичайний, доктор габілітований гуманітарних наук, завідувач кафедри соціальної педагогіки в Інституті педагогіки Жешівського університету (Польща); **Євген Глива**, професор, доктор філософських наук з психології, іноземний член НАПН України, (Австралія); **Роман Трач**, професор, доктор філософських наук, іноземний член НАПН України (США); **Альфред Прітц**, професор, доктор з психології та педагогіки, ректор університету ім. Зігмунда Фрейда (Австрія).

Редакційна рада тому: **Карамушка Л.М.** (відповідальний редактор тому), дійсний член НАПН України, доктор психол. наук, професор; **Терещенко К.В.** (заступник відповідального редактора тому), кандидат психол. наук; **Івкін В.М.**, кандидат психол. наук, доцент; **Ковальчук О.С.**; **Креденцер О.В.**, кандидат психол. наук, доцент; **Лагодзінська В.І.**, кандидат психол. наук.

*Рекомендовано до друку рішенням вченої ради
Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України
(протокол № 4 від 27.02.2020 р.)*

*Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
серія КВ № 17847-6693ПР від 10.06.2011 р.*

*Збірник внесено до Переліку наукових фахових видань України в галузі психологічних наук
(Наказ МОН України № 1021 від 7.10.2015 р.)*

Веб-сайт збірника: <http://www.apppsychology.org.ua>

ЗМІСТ

ОРГАНІЗАЦІЙНА ПСИХОЛОГІЯ

<i>Балахтар К. С.</i> Взаємозв'язок креативності та інформаційної компетентності майбутніх фахівців соціономічних професій (на прикладі фахівців зі спеціальностей «соціальна робота» і «філологія (англійська)»)	3
<i>Карамушка Л. М.</i> Вплив копінг-стратегій на структурні компоненти психологічного здоров'я персоналу освітніх організацій	12
<i>Карамушка Л. М., Креденцер О. В., Терещенко К. В., Лагодзінська В. І., Ковальчук О. С., Івкін В. М.</i> Емпіричне дослідження структурних компонентів психологічного здоров'я персоналу освітніх організацій	22
<i>Клибанівська Т. М.</i> Професійне самовизначення та професійне становлення старшокласників	32
<i>Клочко А. О.</i> Типи менеджерів освітніх організацій за їхнім ставленням до змін: зв'язок з особистісними, організаційно-професійними та соціально-демографічними характеристиками..	39
<i>Лагодзінська В. І.</i> Роль творчості у забезпеченні психологічного здоров'я персоналу освітніх організацій: теоретичний аналіз проблеми	45
<i>Пастух Л. В.</i> Командоутворення як важливий напрям управління закладами загальної середньої освіти в умовах реалізації Концепції «Нова українська школа»	50

ЕКОНОМІЧНА ПСИХОЛОГІЯ

<i>Паршак О. І.</i> Аналіз загального ставлення персоналу комерційних організацій до грошей: рівень вираженості та зв'язок із психологічними характеристиками персоналу та організації ...	59
--	----

СОЦІАЛЬНА ПСИХОЛОГІЯ

<i>Вагабова А. О.</i> Психологічний аналіз категорії переживання у зарубіжній та вітчизняній психології	67
<i>Довгань Н. О.</i> Емпіричне дослідження соціокультурної взаємодії поколінь: процедури контролю загроз валідності	74
<i>Карамушка М. І., Карамушка Т. В.</i> Психологічний аналіз сутності соціальної активності особистості, її основних видів та ролі у життєдіяльності особистості та суспільства	78
<i>Мусяка Н. І.</i> Концепція особистісної детермінації навчання С. Д. Максименка	84
<i>Терещенко К. В.</i> Толерантність як детермінанта психологічного здоров'я особистості	90